

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת האזינו – יום הכיפורים תשפ"ב

האזינו השמים (ל"ב. א)

פירש רש"י שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר ע"כ. בע"ז (דף ג.) איתא ישראל שקיבלה היכן קיימוה, א"ל שמים וארץ יעידו, אומרים רבש"ע שמים וארץ נוגעים בעדותם שנאמר (ירמיהו ל"ג. כ"ה) "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת". והקשו תוס' דאף אם נוגעים בעדות מ"מ כיון שהשמים והארץ קיימים הוי ראה שבני ישראל קיימו את התורה, ותירצו שהטעם שקיימים בזכות שקבלו את התורה ולא בגלל שקיימו את התורה, והקשה המהרש"א דא"כ השמים והארץ לא נוגעים בעדות, דהרי גם אם בני ישראל לא מקיימים את התורה אין הם נחרבים, ותירץ דמ"מ כיון שע"י שבני ישראל קבלו את התורה הם קיימים לכך הווי נוגעים.

משה אמר "האזינו השמים ותשמע הארץ", הזכיר לשון האזנה על השמים ולשון שמיעה על הארץ, וישעיה אמר "שמעו שמים והאזינו ארץ" הזכיר לשון שמיעה על השמים ולשון האזנה על הארץ, וצ"ב הטעם בזה.

ועיין ברש"י בישעיה (א. ב.) וז"ל "משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ, למה שינה ישעיה את הלשון, שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי", ואחד מן הביאורים שהובא בספרי (פסקא ש"ה) שלשון האזנה הוא לשון קרוב, ולשון שמיעה הוא לשון רחוק, לכך משה שהיה בשמים כתוב האזינו לשמים ושמיעה לארץ, וישעיה שהיה בארץ הזכיר שמיעה לשמים והאזנה לארץ.

וע"פ זה הביא הפמ"ג (סי' תקצ"ב בא"א סק"א) בשם ר' חיים רפפורט שביאר מה שאומרים בתפילה "כי אתה שומע קול שופר מאזין תרועה ואין דומה לך", הזכיר שמיעה על שופר והאזנה על תרועה, משום ששופר הוא הקול הפשוט דהיינו אלו שמתחילה היו צדיקים, ותרועה הוא קול שבור דהיינו אלו שלבם נשבר והם בעלי תשובה, והכונה שהקב"ה שומע מרחוק לצדיקים, אבל לבעלי תשובה מאזין מקרוב, ומסיימים "ואין דומה לך", דהיינו שבמלך בשר ודם הוא להיפך, שנחשב בעיניו הצדיקים יותר מן השבורים.

כי שם ה' אקרא (ל"ב. ג)

פירש רש"י כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלוקינו וברכו שמו, מכאן אמרו שעונן ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש ע"כ. והנה בתענית (דף ט"ז.) ילפינן דין עניית ברוך שם כבוד מלכותו אחרי ברכה במקדש מקרא ד"ויברכו שם כבודך" (נחמיה ט. ה'), וביומא (דף לו.) למדו דין עניית בשכמל"ו אחר הזכרת השם המפורש מקרא ד"כי שם ה' אקרא וגו'", ומעתה צ"ע מה שכתב רש"י כאן דילפינן דין עניית בשכמל"ו אחר ברכה במקדש מקרא דכי שם ה' אקרא, אחר ילפינן האי דינא מקרא דויברכו שם כבודך, [ורק דין בשכמל"ו הוא הזכרת שם המפורש לילפינן מכי שם ה' אקרא], ושור"ר שכבר הקשה כן הדברי דוד, והוסיף דבפסוק מרומז דרשה זו, דכתוב "כי שם ה' אקרא" היינו כשקוראים את שם המפורש בביהמ"ק, "הבו גודל לאלוקינו" כשמסיימים את הברכה.

הראשונים הביאו מהספרי דמתחילת האזינו עד "כי שם ה' אקרא" יש כ"א מילים, וכתוב שם דהמלאכים מזכירין את ה' אחר ג' מילים [קדוש קדוש קדוש], ואנחנו אומרים כמו ז' מלאכים, דהיינו לאחר כ"א מילים.

והנה בנוסח הקדושה יש ב' נוסחאות ובשניהם יש כ"א מילים קודם ה', דהאומרים "נקדש שמך בעולם" אומרים "וכן כתוב על יד נביאך", והאומרים "נקדש את שמך" אומרים "ככתוב" במילה אחת, וכן במוסף בנעריצך ונקדישך ג"כ יש כ"א מילים קודם. ויש להעיר דבמוסף בימים נוראים אומרים "דרי מעלה עם דרי מטה וכו' ככתוב על יד נביאך" ולא מזכירים "נקדש את שמך", ולהנ"ל לכאוי צריך לומר גם נקדש.

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט (ל"ב. ד)

מובא בהרבה ספרים דכשמענישים אדם בארץ [ע"י ב"ד] לא מתחשבים בבני אדם שבסביבה שהם ג"כ יצטערו מכך, אבל כשהקב"ה מעניש אדם יש אחד מהסביבה שלא מגיע לו העונש, אותו אדם לא יענש ע"כ. ומובא בשם הגר"א לופיאן זצ"ל שאמר שהעצה לזכות ביום הדין הוא ע"י שיהיה לאדם הרבה חברים, ובזכות זאת לא יענש דאם יענש גם חבריו שלא מגיע להם עונש יצטערו, ומבארים

ע"ד הדרוש מה שכתוב (תהילים נ"ה. י"ט) "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי", דכיון שיש לי הרבה ידידים לכך "פדה בשלום נפשי".

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא (טו)

האור החיים הקשה דמחד הקב"ה ברא את העולם במשפט, ומאיך נשבע שיהיה י"ג מידות של רחמים, וכיצד אפשר משפט ורחמים יחד, וביאר דמתחילה מעמיד את המשפט על תילו, ואחר המשפט מתרצה ברחמים, וע"פ זה ביאר מה שכתוב בתהילים (קמ"ה. י"ז) "צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו", דבדרכי הדין "צדיק" דהיינו שדן בצדק במשפט, אבל במעשיו דהיינו בעונש המעשי הוא חסיד, שמתרצה ברחמים לפני משורת הדין, וכן ביאר מה שכתוב כאן "צדיק וישר הוא" דמתחילה "צדיק" דהיינו שדן בצדק ובמשפט, ואח"כ "וישר הוא" שדן לפני משורת הדין.

שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (ל"ב. ז)

פירש רש"י אביך אלו הנביאים נקראו אבות, זקניך אלו החכמים ע"כ. לפי דברי רש"י יש לפרש מאי טעמא באביך נקט "ויגדך", ובזקניך נקט "ויאמרו" לך, משום דבאביך דהיינו הנביאים שייך לשון הגדה, דהם מגידי הדברים, [כמו "הגדה" של פסח דהוא לשון אמירת הדברים כפשוטם], אבל זקניך דהיינו החכמים "ויאמרו לך" שהם יבארו הטעם בזה.

עוד יש לפרש לפי דברי רש"י הנ"ל מה דנקט באביך לשון יחיד ובזקניך לשון רבים, משום דלגבי נביא סגי בנביא אחד, אבל לגבי חכמים מבורא בחז"ל (ע"ז דף יט.) דיש ללמוד מ כמה חכמים, ואם לומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה, ולכן נקט לשון רבים, [ובאופן אחר יש לפרש שחכמים היינו סנהדרין, ולכך נקט לשון רבים].

וינבל צור ישועתו (ל"ב. ט"ו)

פירש רש"י נהנו ובוזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' אין לך נבול גדול מזה ע"כ. במשך חכמה כתב דברים נוראים, שלא בלבד שהאדם חוטא, אלא "וינבל צור ישועתו", שתולה סיבת חטאו בהקב"ה, וכעין זה ביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל בעובדא דאיתא בסוטה (דף מז.) על ר' יהושע בן פרחיה שהיה עם אותו האיש באכסניה, ור' יהושע בן פרחיה שיבח כמה נאה אכסניה זו, א"ל אותו האיש רבי עיניה טרוטות, א"ל ר' יהושע רשע בכך אתה עוסק, אפיק ארבע מאה שיפורי ושמתיה ע"כ המעשה, וקשה דמה העבירה הגדולה בכך שאמר עיניה טרוטות, וביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל דהטענה עליו היתה דאמנם שהוא נמצא בשפל המדרגה, אבל היה לו לידע שרבו אינו בדרגה זו.

חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם (ל"ב. י"ז)

בחת"ס ביאר דכידוע שיש ירידת הדורות ככל שמתרחקים ממתן תורה, ולכך כבר אבותינו ידעו שיהיה ירידת הדורות אבל לא חשבו שיהיה ירידת הדורות כ"כ גדולה, וזה מה שכתוב "חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם".

ונראה להוסיף בזה דהנה הגר"א וסרמן זצוק"ל בהספידו על החפץ חיים, אמר ששאל להח"ח איך אנו יודעים מתי נגמרת תקופה ומתחלת תקופה חדשה, כמו שהיה בזמן התנאים והאמוראים והגאונים וכו', והשיב הח"ח דבאמת כל דור הוא מתמעט ויורד בהדרגה מהדור שלפניו, אבל עדיין יש לו שייכות לדור שלפניו, אך בזמן שיש ירידה גדולה והדור שבא הוא מנותק מהדור שלפניו הרי זהו תקופה חדשה, והוסיף דקבלה בידינו שבסוף כל תקופה חי ופועל גברא רבה שהוא גדול כמעט מכל גדולי תקופתו ומשתייך במהותו לדורות הקודמים, והטעם בזה ביאר הח"ח דלפעמים הירידה גדולה כל כך שאין מי שיעצור בעדה אלא נשמה של קדמון ממש], ומעתה נראה דזהו הביאור "חדשים מקרוב באו", היינו שאם הגיעו למצב "שלא שערום אבותיכם", דהיינו כשישנה ירידה שמנותקים מהדורות הקודמים ולא שערום אבותיכם, הרי זה בבחינת חדשים מקרוב באו, דזהו תקופה חדשה וכמו שאמר החפץ חיים, ובספר מדרש שמעוני [להגרש"מ דיסקין זצ"ל מלוחביץ] המליץ בזה מה שאמרו (סוכה דף לב.) ציני הר הברזל פסולים, ומבואר בגמ' דהיינו שאין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה, והיינו שצריך שיהיה חיבור בין הדורות, ואם אין חיבור הרי הם פסולים.

ראו עתה כי אני הוא ואין אלוהים עמדי (ל"ב. ל"ט)

מובא בשם אחי הגר"א [והגר"א הסכים לזה] שכתוב שיש תתקני"ה רקיעים, דהיינו תשע מאות חמשים וחמש, ומתוכם בתשע מאות יש מלאכים, ובחמישים וחמש אין מלאכים, ואמר אחי הגר"א שבחומש דברים יש תתקני"ה פסוקים כנגד כל העולמות, ומשה רבינו כשהיה אומר הפסוקים, בכל פסוק היה בוקע רקיע אחד, והפסוק התשע מאות ואחד הוא הפסוק דהכא "כי אני הוא ואין אלוהים עמדי", דהיינו דעד כאן היה מלאכים, אבל מכאן בחמישים וחמש פסוקים האחרונים יש רק את הקב"ה לבד.

וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה (ל"ב. מ"ח)

פירש רש"י בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה וכו', אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה, לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו וכו', אמר הקב"ה הריני מכניס בחצי היום ע"כ. הגר"ח שמואלביץ זצ"ל הקשה כיצד אפשר לומר שלא היו מניחין למשה למות, והרי הנשמה אינה תלויה כלל ביד האדם, וביאר שע"י כח תפילתם לא היו מניחים לו למות, וכשאמרו זאת להגר"ז אמר תירוץ על דרך הפשט שכתוב (פסוק נ"ו) "ומות בהר" דהיינו דהיה לו דין למות בהר, והם לא היו מניחים לו לעלות להר.

יום הכיפורים

כוחה של אנה

בזאת יבא אהרן אל הקדש (טז, ג). וברש"י, בזאת יבא אהרן, ואף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרשה וכו'. הנה בשעה נשגבה ומרוממת כזו שנכנס הכהן גדול לפני ולפנים אל בית קדשי הקדשים ביום הקדוש, נתקנה אף תפילה מיוחדת והיא שלא ישמע הקב"ה אל תפילת עוברי דרכים (עי' יומא נ"ג ע"ב), כי בעת הליכתו של הולכי דרכים, והנה החל המטר להמטיר מימיו על הארץ, והלך זה החל מבוסס במים רגליו, ומתוך אנהחו נושא הוא את תפילתו אל הקב"ה למען יפסיק תת מטר על הארץ, בכדי שהליכתו תהא בנחת ולא בצער, ולזה הוצרך הכה"ג להתפלל ביוה"כ שלא ישמע הקב"ה תפילתם של הללו.

וכל הרואה דבר זה יתמה מאד, שהרי כל העולם כולו זקוק ונצטרך במאד לגשמים אלו, וממנו ישקו האדם והבהמה והשדות, ואילולי מטר זה אין העולם יכול להתקיים, וכיון שהלך זה המהלך בדרך והמטר מפריע הליכתו מתפלל להקב"ה שיפסיק המטר, כלום מן הצדק והיושר הוא לשמוע אל תפילתו של זה, שהרי אינה אלא הפרעה זמנית חולפת עוברת ואי"י סיבה מספקת למנוע טובה משאר האנשים, ועוד יש בזה מן התימה כלום בשופטני עסקינו, שהרי אף אדם זה המהלך בדרך נצרך הוא לגשם זה בשביל שדותיו, וא"כ למה יתפלל על עצירת המטר.

וביארנו בזה כי עומק גדול יש בדברים אלו, וודאי ופשוט הוא שאין ההלך הלזה מתפלל שיפסק המטר, באשר באמת איננו שטיא, אלא בעת הליכתו והמטר התחיל לירד ומפריע ומשבש הליכתו נאנח הוא, ואנחה זו אינה חוזרת ריקם, וכבר די בזה לחשוש שתתקבל אנהחו ויופסק המטר, ולכך הוצרך הכה"ג להתפלל על דבר זה ביוה"כ בבית קדשי הקדשים, הרי למדנו מכאן לימוד גדול למאד, והוא בגודל כוחה וערכה של אנהחו.

נוסח הוידי על עבירה בשוגג

הנה המקור למצות תשובה הוא מהכא דכתיב "והתודו" ומצות וידוי היא עיקר התשובה וכמבואר ברמב"ם הלכות תשובה (פ"א ה"א) והנה ברמב"ם שם כתב דמצות וידוי הוא אחד העושה עבירה בשוגג ואחד העושה במזיד. ואח"כ כתב כיצד סדר הוידי "חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך" וצ"ע דהא עוון ופשע הם במזיד וכיצד העושה עבירה בשוגג יכול להתוודות בנוסח זה. ויעויין במנ"ח שדן בזה. ובאבי עזרי ביאר דכפי דמצינו דשגגת תלמוד עולה זדון ה"ז בכל חטא איכא זדון ולכך שפיר יכול להתוודות בנוסח מזיד.

והנה כתוב בשמואל ב' (פ"ב פ"ג) "ויאמר דוד אל נתן חטאתי לד' ויאמר נתן גם ד' העביר חטאתך" ומובא בשם הגר"א שדוד המלך אמר "חטאתי לד' ורצה להמשיך גם "עויתי פשעתי" וכנ"ל דבכל חטא איכא גם זדון ואמר לו נתן גם ד' העביר חטאתך" דהיינו דבחטאתי לבד ד' סלח לו כיון שאצל דוד המלך לא היה בחטאו זדון, ובאבי עזרי (הלכות תשובה) הביא ששמע מהגר"ז בשם הגר"א שביאר הפסוק בתהילים (פ"ב פ"ה) "חטאתי אודיעך עונוני לא כיסיתי אמרתי הודה עלי פשעי לד' ועתה נשאת עוון חטאתי סלה" וביאר הגר"א שדוד המלך אמר לד' אמרתי חטאתי ורציתי להמשיך עונוני וכך להודות על פשעי, אבל "עתה נשאת עוון חטאתי" דבחטאתי לבד סלחת לי.

מהלכות היום

מחילה: יש להסתפק בהך דינא דמובא ברמ"א (סי' תרו) דהמחול לא יהא אכזרי מלמחול אם זהו רק באופן שהמבקש למחול עושה תשובה, אבל אם באמת אינו שב מהחטא ואף שיותר לא יפגע באותו אדם הרי הוא עדיין פוגע באחרים ואינו מתחרט האם בכה"ג יש חיוב למחול לו (שהמבקש חושש מקפידא או שע"י המחילה אפשר דיתמעט מעט מעונשו) או דבכה"ג אין לו חיוב למחול. ועוד יש להסתפק מי שעבר עבירה במזיד כגון שגזל את חבירו ועשה תשובה על כך אך עדיין לא שב בתשובה שלימה דהיינו שעתיד לגזול בשוגג או באבק גזל וכיו"ב האם חשיב תשובה גמורה או שנשאר מעט מהחטא דהרי בכלל מאתיים מנה ומדוע יקל תשובתו של העושה במזיד מתשובתו של העושה בשגגה.

מחילה עיקרה בלב, ולכך אם אמר בפיו שמחול אולם בלב לא מחל מובא ממרן הגר"נ קרליץ זצוק"ל בשם החזו"א זצ"ל דלא מהני דעיקר הפיוס הוא שלא ירגיש כלל צער. ואף שדברים שבלב אינם דברים כי הגרעק"א שבדברים שעיקרם בלב הוי דברים [מסופר שא' שביקש מחילה על איזה ענין מהגר"א לופיאן זצוק"ל ואמר לו שיבוא שוב אחרי שבוע, והיינו דעד שימחול בלב שלם יחלוף זמן], אמנם אם מוחל כדי שלא יקבל הלה גיהנם אף שעדיין מקפיד בלב אינו בכלל.

ב. כתב הרמב"ם (תשובה ב ב) בנוסח הוידי שאומר חטאתי עויתי פשעתי וכבר ניחמתי ושוב איני חוזר, ומבואר שבוידוי צריך שיהיה גם חרטה וקבלה, ומרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל עורר שבנוסחי הוידי שאצלינו לא מזכירים חרטה וקבלה [ומה שאומרים יה"ר שלא אחטא עוד אינו קבלה אלא בקשה], ולד' יש להוסיף בוידוי גם חרטה וקבלה אך המנהג לא כן, ויש שהעירו שכבר מצאנו אצל הכה"ג ביוה"כ שבנוסח הוידי שלו (המוזכר ביומא מא:) לא מוזכר חרטה וקבלה [ויותר ילה"ק שם דהא וידוי צריך לאמרו בעמידה (כמבואר בשו"ע תרו ג) ובכה"ג הרי אומרו תוך כדי סמיכת הפר (עי' יומא סו.)].

תשובה: בס' הצדיק ר' יוסף זונדל מסלנט (עמ' קיא) בהנהגות הגר"א כתב שעיקר התשובה המועילה היא קבלת עול תורה שזהו כפרת העוונות, וכ"כ בנפח"ח (ד לא) שעיקר התשובה השלימה המכפרת על נפש החטאת הוא ע"י עסק התורה ובקבלת עול תורה תלוי הדבר.

לע"נ

מרנא רבינו יצחק זאב הלוי זצוק"ל
בן מרנא רבינו חיים הלוי סולובייצ'יק זצוק"ל
גלב"ע ט תשרי תש"ך

מערכת "רבד הזהב"

מתנצלת בפני קוראי הגיליון
על כל טעות ושגגה שנפלה במהלך השנה,
ומאחלת לקוראים ברכת "כוח"ט וגמ"ח טובה".